

De vermoorde schrijver: de onvoltooide boeken van Bruno Schulz (1892-1942) en Pat Lowther (1935-1975)

Johanna Spaey

“Eerst vandaag begrijp ik de eenzame heldenmoed waarmee hij moederziel alleen de strijd had aangeboden met het grenzeloze element der verveling dat de stad verstarde. Van alle steun beroofd, zonder erkenning onzerzijds verdedigde deze wonderbaarlijke man de verlozen zaak van de poëzie.”

(uit: ‘De Mannequins’, Bruno Schulz)

Iedere schrijver weet dat een dramatische dood zijn marktwaarde zal verhogen. De lijst met auteurs die zelfmoord hebben gepleegd, is, dankzij Dirk de Witte en Jeroen Brouwers, eindeloos. Sommigen zouden zich ook zonder die zelfgekozen dood in het literaire geheugen hebben genesteld. Bij anderen zorgde hun zelfmoord voor een net iets langere herinneringstijd dan men op basis van hun werk zou kunnen verwachten. Maar niet iedere gewelddadig omgekomen schrijver schreef zelf het scenario van zijn dood. De lijst met vermoorde schrijvers is bijna net zo lang en wordt nog elk jaar aangevuld. Politieke, passionele of toevallige moorden: de één wordt op straat neergekogeld, de ander wordt het hoofd ingeslagen door een jaloerse echtgenoot of het slachtoffer van een identiteitsdief. Nee, de schrijver mag zich dan veilig achten achter de muren van zijn schrijfkamer en alleen maar stervenden aanschouwen in zijn imaginaire wereld, de dood loert overal.

Heel wat lezers en schrijvers zijn geobsedeerd door ‘De Messias’, de verdwenen roman van Bruno Schulz die in 1942 in het getto van Drohobycz werd vermoord. Cynthia Ozick (The Messiah of Stockholm), David Grossman (See under: love) en Philip Roth (The Prague Orgy) schreven over dat ene ooit geschreven en nooit gelezen meesterwerk van een formidabele Poolse verhalenverteller die zich in de jaren dertig steeds bewuster werd van zijn joodse erfenis en daar door de politieke omstandigheden bijna noodgedwongen moest over schrijven. Bruno Schulz publiceerde tijdens z’n leven slechts twee verhalenbundels, ‘De Kaneelwinkels’ en ‘Sanatorium Clepsydra’, en daar bleef het jammer genoeg ook bij. Nadat hij verplicht in het getto van zijn geboortestad Drohobycz moest gaan wonen, verdwenen samen met het manuscript van De Messias ook een aantal van zijn verhalen, brieven en tekeningen die hij deels bij niet-joden had ondergebracht.

Van de man die zo timide en teruggetrokken én tegelijkertijd zo overtuigd van zijn schrijven was, bleef er bijna niets meer over.

Pas in de jaren zeventig werd hij herontdekt. Sindsdien zijn vele lezers en taalkundigen in de ban van Schulz’ fantastische en sprookjesachtige verhalen, waarin zijn mythologische kindertijd en jeugd worden herschapen tot een duizelingwekkende, dramatische ‘Schulzianse’ wereld. Geen Kafka, geen Rainer Maria Rilke of Tucholsky: Voor Schulz’ verhalen bestaat geen enkel referentiekader, behalve Schulz zelf.

“De situatie in het Sanatorium wordt met de dag ondraaglijker. Het valt moeilijk te ontkennen dat we regelrecht in de val zijn gelopen.”

(Uit 'Sanatorium Clepsydra', Bruno Schulz)

Bruno Schulz werd vermoord op 19 november 1942. Een paar dagen eerder had zijn Duitse beschermheer, gestapo-officier Felix Landau – een schrijnwerker uit Wenen die Schulz opdracht gaf om zijn portret te schilderen en zijn villa van muurtekeningen te voorzien – de protégé van een andere gestapo-officier, Karl Günther, doodgeschoten. Op die bewuste novemberdag, de dag dat Schulz eindelijk het getto van Drohobycz wilde ontvluchten, werd hij tijdens een woest bloedbad, waarbij meer dan honderd joden op straat werden afgemaakt, tweemaal in het hoofd geschoten door Günther. Zo eindigde het leven van Schulz op een doodgewone novemberdag in 1942. “Jij hebt mijn jood vermoord, ik de jouwe”, zou Günther daarna Landau triomfantelijk hebben toegeroepen.

Schulz werd diezelfde nacht door een vriend op het joodse kerkhof van Drohobycz begraven. Van het graf is er nu geen spoor meer. Landau en Günther, die volgens getuigen beiden opvallend veel enthousiasme aan de dag legden tijdens hun gestapo-werk, leefden na de oorlog nog lang en, voor Landau op een paar jaar gevangenis na, ongestoord verder. Van de tienduizend joden in het getto van Drohobycz overleefden slechts vierhonderd de oorlog.

Before the wreckers come,
Uproot the lily
From the hard angle of earth
By the house.
Crouch by the latticed understairs
Rubbish and neglect
(The sudden lightning
Of sun
On your back
Between the opening
And shutting
Of the March-blown clothesline,
Rise and fall of the swift light
Like blows.)
(Fragment uit: Before The Wrecker Comes, Pat Lowther)

De Canadese dichteres Pat Lowther heeft op het eerste gezicht, buiten haar onfortuinlijke dood, weinig affiniteit met Schulz. Lowther was een huisvrouw die het tot dichteres schopte. Getrouwd voor ze de middelbare school kon afmaken en een paar jaar later al een gescheiden moeder van twee kinderen. Door haar tweede man, Roy Lowther, belandde ze in de spannende, turbulente, maar nogal vage wereld van dichtersgenootschappen, politieke actiegroepen en rokerige literatuuravonden. Lowther 'deed' haar hele leven al aan poëzie. Maar pas toen ze haar door de tijdsgeest geïnspireerde werk (Neruda, Vietnam) achter zich liet, werden haar gedichten persoonlijk, opwindend en krachtig. Lowther schreef over haar relaties (de mishandelde, geterroriseerde vrouw die het toch niet kon opbrengen om haar man te verlaten, de vrouw die minnaars had, de vrouw die liefde wilde), haar kinderen en het huishouden, maar ook over haar bijzondere fascinatie voor de Canadese natuur, rotsformaties en natuurkundige fenomenen. Terwijl Lowther in de toen nog bescheiden Canadese literaire scene alsmaar bekender werd, zakte haar ziekelijk jaloeerse man verder weg in zijn eigen literaire en professionele teleurstellingen. Op de dag dat Lowther de jaarlijkse bijeenkomst

van Canadese dichters zou toespreken, bleek ze onvindbaar te zijn. Drie weken eerder had haar man haar 's nachts doodgeslagen. Hij had haar lijk in een moeras gedumpt en beweerde vervolgens bij hoog en bij laag dat ze hem en de kinderen, zoals verwacht nu ze het hoog in haar bol had gekregen, had verlaten.

Na haar dood kreeg Pat Lowther een naar haar vernoemde prijs die sinds 1981 jaarlijks aan de beste dichtbundel van een vrouwelijke auteur wordt toegekend. Er zijn biografieën, romans (Het schitterende Swann: A mystery van Carol Shields, bijvoorbeeld) en documentaires over haar gemaakt. Haar dochter debuteerde, net als de dochter van Sylvia Plath en Ted Hughes, intussen als schrijver. Maar net als en misschien nog meer dan Schulz dankt Lowther haar faam vooral aan haar tragische dood, terwijl het lezen of ontdekken van haar gedichten net zo veel waard is. De vermoorde schrijver mag dan plots niet langer worden blootgesteld aan slechte kritieken, magere oplages, vervelende lezers of onwillige uitgevers, met zijn (of haar) dood verdwijnt ook een deel van zijn originele stem en van zijn intenties.

Long street of houses
with lighted roofs
black against

winter sky blue as Venetian glass
with Venus hanging
like a small yellow moon

In the houses people
are cooking food and scolding children
the ones home from work

are hanging their coats up
telephones are ringing
behind the yellow windows

Come, open the doors
yellow rectangles and steam
of meat and potatoes

Stand on the front steps
stare at the sky and wave
Look, we're riding past Venus

(Riding Past, Pat Lowther)

Nog meer vermoorde schrijvers

Dagboekschrijvers Anne Frank en Etty Hillesum stierven beiden in een concentratiekamp. De Indische dichteres Madhumita Shukla werd in 2003 vermoord door haar minnaar, een voormalige minister, en zijn vrouw omdat ze zwanger van hem zou zijn geweest. Dichter Peppino Marotto werd eind vorig jaar op Sardinië op straat neergeschoten, een uit de hand gelopen ruzie volgens de één, een oude vendetta-zaak volgens de ander. In 2006 werd een

paar weken na zijn dood in Londen het lijk van schrijver en fotograaf Allan Chappelow gevonden. De moordenaar had intussen z'n bankrekening geplunderd. Nancy Richards-Akers mocht dan succes hebben met haar romantische verhalen, thuis was de rozengeur ver te zoeken en werd ze regelmatig in elkaar geslagen door haar man. Toen ze hem eind jaren negentig eindelijk verliet, maakte hij een einde aan haar én zijn leven. De Amerikaanse misdaadauteur Muriel Davidson werd in de jaren tachtig doodgeschoten door een man die ze probeerde te helpen met zijn alcoholverslaving. Dichter en toneelacteur Christopher Marlowe kwam in 1593 om bij een dronkenmansruzie. Toneelacteur Joe Orton 'Prick up your ears' werd, zoals bekend, het slachtoffer van de obsessieve liefde van z'n vriend. Black Panther en schrijver Huey Newton stierf bij een ruzie over drugs. In 2003 werd de Nederlandse sciencefictionschrijver Paul Harland dood aangetroffen. De zelfmoord bleek moord te zijn en zijn echtgenoot de dader. Johann Winckelmann, de man die ons opnieuw de oudheid liet ontdekken, verloor z'n leven toen iemand z'n geld wilde stelen. En de vader van ons aller Merijntje Gijzen, Adrianus de Jong, werd in de Tweede Wereldoorlog voor z'n eigen huis neergekogeld door Nederlandse SS'ers...